

ГІДРОЛОГІЯ – НАУКА ГЕОГРАФІЧНА
(до 65-річчя від Дня народження професора Валентина Хільчевського)

23 грудня 2018 року виповнюється 65 років від дня народження **Валентина Кириловича ХІЛЬЧЕВСЬКОГО** – доктора географічних наук, професора, заслуженого діяча науки і техніки України, лауреата Державної премії України в галузі науки і техніки, почесного працівника гідрометслужби України, завідувача кафедри гідрології та гідроекології географічного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

У травні 2018 р. вийшов указ Президента України про присудження Державної премії України в галузі науки і техніки 2017 року В. К. Хільчевському у складі авторського колективу вчених за цикл наукових праць «Оцінка, прогнозування та оптимізація стану водних екосистем України». З нагоди ювілею та високої державної нагороди редакція збірника «Фізична географія та геоморфологія» вирішила поспілкуватися з відомим українським вченим про роль географії та гідрології в його житті,

про власний професійний шлях, про те, яким він бачить місце гідрологічної науки і практики в житті нашого суспільства.

Шановний Валентин Кирилович, по-перше дозвольте Вас привітати з високою державною нагородою!

Дякую!

Ви народилися в мальовничому південно-західному передмісті Києва – Хотові поруч із зноюю заповідною Феофанією. Чим найбільше запам'яталося Вам дитинство, які перші «географічні» спогади, пов'язані з рідним краєм?

Перші яскраві пізнавальні враження з мого раннього дитинства не «географічні», а «археологічні». У 1965 р. вчені з Інституту археології АН УРСР проводили розкопки скіфського Хотівського городища (VI – IV ст. до н.е.). Зрозуміло, що нас, дітлахів, «магнітом» притягувало до розкопу, біля якого ми на відстані спостерігали за роботою археологів. Інколи науковці допускали нас ближче і за знайденими шматочками кераміки, які давали потримати, розповідали про життя давніх скіфів. В уяві оживали фантастичні образи і це зачаровувало.

Поблизу нашого дому не було значного водного об'єкта, крім ставу на струмку Віта (інша назва - струмок Хотівський). Але в моїх дитячих спогадах про літо добре закарбувалися враження про перебування в піонерських таборах відпочинку, які розташовувалися, як правило, на берегах річок навколо Києва. Причому, в перший піонерський табір під назвою «Космічний» в Ірпені я потрапив після першого класу школи у 1962 р. Зрозуміло, що в такому віці важко було витримати чотири тижні табірної режиму. Тому мене мої батьки – Кирило Йосипович та Мотрона Андріївна – забрали звідти достроково. Але «справжню» річку Ірпінь я все ж таки встигнув побачити. Потім були табори на берегах великих річок - Десни, Дніпра та ін.

А чи доводилося Вам бувати у скількому віці далеко від рідних країв?

У 1967 р. я, у складі, так званої, першої гвардійської бригади учнів Києва (тоді їх називали «червоні слідопити»), створеної на базі київської середньої школи № 71 вчителем історії І. П. Борисенком, підкорив маршрут, що проходив по місцях боїв Таманської та Красносельської дивізій Червоної Армії під час Другої світової війни (1941-1945 рр.). Ось лише основні пункти, які ми тоді проїхали на автомобілях: Київ – Тула – Москва – Ленінград (нинішній Санкт-Петербург) – Виборг – Таллінн – Рига – Вільнюс – Каунас – Мінськ – Гомель – Київ. В Ленінграді тоді відбувався Всесоюзний зліт червоних слідопитів. Був парад на Невському проспекті. Уявіть собі, як то воно бути в групі юних прапорноносців, до якої я входив, марширувати попереду української делегації по Невському. Так, в тій країні символізмам надавалося великого значення.

Вперше побачив Балтійське море. Коли в ньому купався, то тоді ще не знав, що воно одне з найменш солоних морів у світі. Дізнався про Фінську та Ризьку затоки. Почув розповіді про «сонячний камінь» Балтики – бурштин. Побачив чарівні столиці прибалтійських республік, закохався у середньовічний Таллінн, до якого згодом, у дорослому житті, приїздив ще не раз.

Тоді дитячим розумом відчув не зовсім «радянську» атмосферу цих країв. Думаю, що ця поїздка і стала тим рубежем, після якого я відчув поклик до географії як майбутньої професії.

Мандрівка у чотирнадцятирічному віці, під час якої Ви проїхали по території шести союзних республік (Україна, Росія, Естонія, Латвія, Литва, Білорусь), мабуть вразила б багатьох і зробила б прихильником географії. А чому Ви обрали саме гідрологію, вступаючи до університету?

Ближче до закінчення школи я став вдумливо ставитися до географії як предмету, дізнався про структуру географічного факультету Київського державного університету імені Т.Г. Шевченка від своєї троюрідної сестри Людмили Андріївни Погребної, яка навчалася на кафедрі фізичної географії. У виборі гідрології, мабуть, зіграла свою роль моя певна схильність до інженерного мислення, хоча я ще не знав вислову Д.І. Менделєєва «Наука починається тоді, коли починають вимірювати». До того ж, в передостанньому класі школи ми здійснили захоплюючу екскурсію на Київську ГЕС, де бачили шлюзування суден, простори Київського водосховища. Це захоплювало, хотілося спробувати розібратися в грандіозній стихії води. Тому після успішного закінчення Хотівської середньої школи в 1971 р. я вступив на географічний факультет Київського державного університету імені Т.Г. Шевченка, одразу з першого курсу - на кафедру гідрології суші. До речі, в Києві до 1992 р. це був лише один ЗВО, який називався університет. Всі інші називалися інститутами.

Кого б Ви відзначили зі своїх вчителів за роки навчання у Хотівській середній школі?

Валентин Хільчевський,
випускник Хотівської
середньої школи, 1971

У школі я навчався з 1961 по 1971 рік. Найглибший слід на все життя залишила моя перша вчителька Анна Олексіївна Сірокурова. У четвертому класі, випускаючи нас з початкової школи, вона подарувала мені книгу Аркадія Гайдара «Школа» із підписом: «... завжди вчися і ніколи не забувай тих, хто тебе вчив». Далі класним керівником була Тетяна Гаврилівна Скрябіна – вчителька української мови і літератури, опікувала нас аж до випуску з 10 класу. З нею ми відкривали для себе театри і музеї Києва, відвідували вистави і концерти, різноманітні виставки. Суворою, але справедливою була «математичка» Галина Іванівна Іщенко. На формування світогляду, безперечно, мав вплив наш географ – Іван Петрович Лещенко.

У Ваших спогадах про шкільні роки весь час згадуються події, пов'язані з Києвом. То Ви в юні роки себе вважали киянином?

Бачте, формально я був мешканцем Києво-Святошинського району Київської області. Але цей приміський район досить специфічний – в нього немає свого райцентру, як зазвичай. Основні районні органи управління й сьогодні знаходяться у Києві (наприклад, Києво-Святошинська райдержадміністрація, суд, військомат та ін.). Тому з шкільних років наші інтереси значною мірою реалізовувалися за рахунок київської інфраструктури. Мене, наприклад, у піонери приймали у 1964 р. у колишній Київській філії Центрального музею В. І. Леніна, у якому зараз знаходиться Київський міський будинок вчителя. Коли став студентом університету, то права на гуртожиток не мав, адже Хотів межує з Голосіївським районом Києва. Я жив вдома у Хотові і добирався на географічний факультет (на вул. Васильківській, 90) автобусом за 20-30 хвилин – швидше, ніж мої друзі з масиву Оболонь, який тільки почав тоді розбудовуватися. Тому у відповідь на поставлене питання можу сказати, що з дитинства Київ був і моїм містом.

У 1971 р. Ви вступили до Київського університету. І як починалося студентське життя?

1 вересня 1971 р. для першокурсників Київського державного університету імені Т.Г. Шевченка починалося з урочистої посвяти в студенти в розкішному Академічному театрі опери і балету. Ми відчули себе дорослими, вільними від шкільного пресингу. Проте, через кілька днів за традицією радянських часів першокурсники всіх факультетів були відправлені на сільгоспроботи у приміські радгоспи, як тоді говорили – виїхали «на картоплю». Географи працювали в радгоспі «Бориспільський». Основна цінність цього трудового семестру була в

тому, що студенти у неформальній обстановці ближче знайомилися між собою як у своїй групі (а гідрологів в нашій групі було 30 осіб), так і на курсі. Зав'язувалася дружба на багато років, романи, згодом складалися сімейні пари... Але перша зимова сесія ставила все на свої місця. Той, хто не зміг вписатися в студентський ритм – мав проблеми. До речі, в ті часи деканат чітко дотримувався правила: якщо студент не пересклав борги за сесію протягом перших двох тижнів нового семестру, то одразу потрапив до наказу ректора про відрахування з університету за неуспішність.

? **Вже під час навчання на кафедрі гідрології суші Ви обрали спеціалізацію «гідрохімія». Чому?**

Студент географічного факультету КДУ ім. Т. Г. Шевченка, 2 курс

Власне, справжній набір гідрологічних дисциплін у нас починався з другого курсу. Зокрема, це гідрометрія, яку читав завідувач кафедри в. о. професора С. П. Пустовойт – практик, який пройшов війну, займаючись гідрометеозабезпеченням військ. На третьому курсі з'явилася дисципліна «Основи гідрохімії», яку креативно викладав доцент В. І. Пелешенко. Треба зазначити, що на початку 1970-х рр. у колишньому СРСР і в усьому світі надзвичайно актуально постала проблема якості природних вод, боротьба з їхнім забрудненням. Запам'яталася розхожа фраза у вітчизняній природоохоронній літературі тих років: «Капіталісти перетворили річку Рейн у стічну канаву Європи». Ось ці два чинники – харизматичний викладач та актуальність проблеми і стали визначальними в тому, що я на четвертому курсі виявився у підгрупі гідрохіміків. Але, хочу наголосити, що в дипломі про вищу освіту в мене записано: спеціальність – гідрологія; спеціалізація – гідрохімія; кваліфікація – географ-гідролог-гідрохімік. Так що себе я вважаю, перш за все, географом.

? **Які практики на той час Ви мали. Так само як нинішнє покоління студентів проходили Канівську практику?**

На першому і другому курсі відбувалися навчальні практики. Після першого курсу (1972 р.) найбільші враження залишилися від *топографічної практики в університетському таборі «Мрія» в Плютах під Києвом*. Цією практикою у гідрологів опікувалася доц. Л. Є. Осауленко. В ті часи завершувалося створення Канівського водосховища, але р. Козинка (притока Дніпра) ще не була зарегульована. Тому топографічну зйомку протягом трьох тижнів виконували і на її заплаві. А в самій річці вільно купалися. В селі Плюти найшикарнішою спорудою була садиба-музей українського письменника О. Є. Корнійчука. Хто зараз знає Плюти, розташовані нижче Конча-Заспи, той зрозуміє про що я кажу - сьогодні величезна за мірками тих часів садиба радянського класика стала непомітною серед маєтків сучасників.

Комплексна географічна практика в Канівському заповіднику була після другого курсу. В день від'їзду до Канева я потрапив у лікарню – зробили операцію з видалення апендициту. Після 10 днів перебування в лікарні я прийшов до декана географічного факультету М. І. Щербаня з питанням про те, як бути далі, адже мені треба кожен день ходити на перев'язку у медзаклад. Декан поспівчував, але сказав про те що канівська практика складається з п'яти окремих практик, які проводять різні викладачі. Він не може вплинути на кожного, щоб мені виставили оцінки з практик за реферати, написані в Києві. Тому треба їхати в заповідник, писати звіти зі студентами на базі і захищати ці звіти. Ну а в маршрути по ярах можна не ходити. До того ж, медицина в районній лікарні хороша – додав декан. Пішов я на річковий вокзал брати білет на судно на підводних крилах «Ракета» до Канева. Отак все й відбулося. З позицій сьогодення сьогоднішнього дня - це, мабуть, жорсткувало. Але я вдячний Михайлу Іллічу, бо інакше в мене не було б мого студентського Канева, який залишається на все життя в пам'яті кожного студента-географа Шевченкового університету. До речі, тоді географи проходили практику у заповіднику одночасно з біологами. А знаєте, хто очолював канівську практику географів у 1972 р.? Той же, хто очолює Канівську практику 2018 року – незмінний Сергій Миколайович Лісогор!!!.

А ще того літа була гідрометрична практика на Південному Бузі на гідрологічній станції Первомайськ у Миколаївській області. Протягом місяця виконував функції спостерігача

гідрологічного поста - о 8 і о 20 годинах брав відлік рівня і вимірював температуру води в р. Південний Буг. Кілька разів траплялися виміри й витрат води.

У Вас були вражаючі виробничі практики – Азовське і Чорне моря, Валдай, Шацькі озера. Розкажіть про них.

Свої виробничі практики після третього і четвертого курсів я дуже добре пам'ятаю. Мабуть тому, що в цей час дійсно починав розуміти фах. Була і морська практика, і озерна, і гідрогеологічна.

Морська практика, Чорне море, науково-дослідне судно «Риф», 1974

Після третього курсу у 1974 р. я проходив практику на морській гідрометеорологічній станції «Жданов» (зараз Маріуполь) на Азовському морі. В експедиціях на науково-дослідному судні «Риф» по Азовському і Чорному морях виконував функції техника-океанолога – визначав солоність морської води, а також екстрагував проби для визначення забруднення нафтопродуктами. Не проста робота, скажу я вам, працювати в судновій гідрохімічній лабораторії у відкритому морі під час корабельної «качки». Брав участь у комплексній експедиції в Керченській протоці, яку проводив Державний океанографічний інститут Держкомгідромету СРСР з метою вивчення гідрологічних і гідрохімічних умов для проекту Керченського гідровузла, який розробляв інститут «Гідропроєкт» імені С. Я. Жука у Москві. В ті часи планувалося спорудити у Керченській протоці шестикілометрову греблю з системою шлюзів, яка б сприяла розпрісненню Азовського моря і збільшенню його рибопродуктивності. Та й так і не спорудили.

Після четвертого курсу, у червні 1975 р. я, з групою студентів-гідрологів знайомився з роботою Валдайської

науково-дослідної лабораторії імені В. А. Уриваєва Державного гідрологічного інституту Держкомгідромету СРСР (м. Валдай, Новгородська область). Дуже цікава фахова поїздка, адже це – лабораторія-полігон на берегах Валдайського озера з новітнім на той час обладнанням, методиками гідрологічних досліджень, над розробкою яких працювали, в тому числі, й іноземні вчені за програмами Всесвітньої метеорологічної організації та ЮНЕСКО.

А переддипломну практику я проходив у Проблемній науково-дослідній лабораторії (ПНДЛ) гідрохімії географічного факультету Київського державного університету імені Т. Г. Шевченка з виїздом на все літо в експедицію в район Шацьких озер на Волині. Досліджували вплив осушувальних меліорацій на хімічний склад природних вод (озерних, дренажних, підземних). У польових умовах довелося навчитися фахово визначати у пробах води біогенні речовини, а на базі в Шацьку – основні іони. Тоді я вперше побачив Світязь і полюбив цей край лісів і озер. Самостійно, поза програмою, відбирав і аналізував проби води в озерах Світязь, Пісочне, Люцимер, Чорне. Пізніше, на ці результати я опирався в своїх перших наукових публікаціях. Були й несподівані пригоди - якимось наш експедиційний загін вирішив скоротити шлях на маршруті до одного з озер і був затриманий прикордонниками за порушення режиму прикордонної зони (кордон СРСР – Польща). А в ті часи – це було серйозною проблемою з відповідними дисциплінарними наслідками, але слава Богу, все обійшлося поясненнями і виховною бесідою прикордонників. Доводилося працювати й на території Білорусі. Зокрема, відвідати Біловезьку пуцу, Брестську фортецю, добратися аж до

На Валдаї. Зліва направо: Ю. П. Сахно, в майбутньому політик, народний депутат України; В. К. Хільчевський; В. І. Губанов, в майбутньому вчений-океанолог, 1975

Практика на Шацьких озерах – гідроекологічні дослідження. 1975

Гродно. Результатом досліджень за цією темою стали практичні рекомендації для фахівців з інституту «Укрдипроводгосп» щодо корегування проекту реконструкції Копайвської осушувальної системи задля збереження екологічних умов озера Луки-Перемут.

❓ А якими були результати переддипломної практики на Шацьких озерах для Вас?

Мною було написано дипломну роботу по хімічному складу вод Шацького природного підрайону та наукову роботу, відзначену на Всеукраїнському конкурсі студентських наукових робіт у 1976 р. Також було подано до друку мою першу наукову статтю у співавторстві зі старшими колегами, яка вийшла у 1978 р. у «Віснику Київського університету. Серія: Географія». Теж своєрідний ювілей – 40 років, як вийшла перша наукова стаття.

Але найважливішим для мене результатом цієї практики стала пропозиція наукового керівника Проблемної лабораторії гідрохімії В.І. Пелешенка – на п'ятому курсі стати до роботи в лабораторії на посаді інженера (за сумісництвом) з перспективою залишитися працювати в університеті після закінчення навчання.

❓ Кого зі своїх університетських викладачів Ви б відзначили?

Згадувати можна багатьох факультетських викладачів, деякого вище вже називав. Але тут я відзначаю лише викладацький склад кафедри гідрології суші станом на 1975-1976 навчальний рік: в. о. професора С. П. Пустовойт (завідувач кафедри); доценти Л. М. Горев, Л. Г. Будкіна, Л. М. Козінцева, С. С. Левківський, С. М. Лісогор, В. І. Пелешенко; асистент О.О. Косовець. Хотілося б також згадати методиста деканату Нелю Василівну Покаєвій, світлу людину, яка кілька десятків років пропрацювала на цій посаді і разом з викладачами шевченкового університету випустила у світ багато поколінь географів.

❓ Після закінчення навчання Ви залишилися в Київському університеті і вже 42 роки (1976-2018 рр.) працюєте в стінах Alma mater. Як складалася кар'єра?

У моїй університетській діяльності можна виділити такі періоди: 1) студент (1971-1976 рр.); 2) науковий працівник (1976-1989 рр.); 3) викладач (1989-2000 рр.); 4) завідувач кафедри (із 2000-го р.). Тобто, з урахуванням студентських років, загальний університетський стаж становить 47 років.

❓ Ви досить тривалий час (1976-1989 рр.) були науковим працівником у Проблемній науково-дослідній лабораторії гідрохімії. Як то воно бути науковцем в університеті?

Спершу відзначаю, що в ті роки в Київському університеті була дуже потужна науково-дослідна частина із сотнями працівників, в якій виконувалася держбюджетна і договірна тематика. На географічному факультеті були серйозні лабораторії при кафедрах геодезії і картографії, геоморфології і палеогеографії, фізичної географії. Починаючи з 1971 р., при кафедрі гідрології суші діяла Проблемна науково-дослідна лабораторія гідрохімії. Восени 1976 р. я став інженером цієї лабораторії при рідній кафедрі, яка вже отримала нового завідувача – В. І. Пелешенка та нову назву – кафедра гідрології і гідрохімії. Лабораторію очолював канд. геол.-мін. наук Д. В. Закревський.

Говорячи стисло про період роботи в ПНДЛ гідрохімії, можна відзначити наступну хронологію за посадами: 1976 р. – інженер; 1977 р. – старший інженер; 1979 р. – молодший науковий співробітник; 1985 р. – старший науковий співробітник. У 1978 р. вступив до заочної

Випускник КДУ
ім. Т.Г. Шевченка. 1976

аспірантури на кафедрі гідрології і гідрохімії. В 1985 р. захистив кандидатську дисертацію у Гідрохімічному інституті Держкомгідромету СРСР у Ростові-на-Дону. У 1988 р. ВАК СРСР присвоїв вчене звання старшого наукового співробітника. В 1988-1989 рр. пройшов річне наукове стажування у Бухарестському університеті (Румунія).

❓ Сказано стисло і дещо формально, але ж за цією хронологією були роки становлення молодого вченого. Відомо, що Ви очолювати серйозні наукові експедиції. Чи не складно було?

Дійсно, впродовж 10 років (1977-1987 рр.) я був начальником експедицій з гідролого-гідрохімічних досліджень водних об'єктів України за науковою тематикою ПНДЛ гідрохімії, пов'язаною з вивченням: впливу осушувальних та зрошувальних меліорацій на хімічний склад природних вод; гідрохімічного режиму, іонного стоку та якості води річок. Ці експедиції працювали в теплу пору року на крупних осушувальних системах Українського Полісся і зрошувальних системах півдня України, на Шацьких озерах, у басейнах річок Західний Буг, Прип'ять, Десна, Дніпро, Дністер, Південний Буг. В експедиціях кожне літо проходили виробничу практику два-три студенти кафедри гідрології і гідрохімії. Зокрема у 1979 р. практикантом був студент С. І. Сніжко, зараз доктор географічних наук, професор, завідувач кафедри метеорології і кліматології Київського національного університету імені Тараса Шевченка; у 1980 р. – студент В. І. Осадчий, зараз член-кореспондент НАН України, директор Українського гідрометеорологічного інституту ДСНС України та НАН України.

**В. К. Хильчевський –
начальник експедиції
Проблемної лабораторії
гідрохімії, 1978**

В структурі експедиції було два загони (до 15 осіб), автомашини (а то й дві). За наказом ректора виділялося фінансування на польове утримання, за витрачання якого начальник експедиції звітувався перед бухгалтерією університету. Це була хороша школа життя. Крім становлення як дослідника, який самостійно може сформулювати задачу і шляхи її вирішення, за час керівництва експедиціями прийшло вміння працювати з людьми, налагоджувати стосунки з місцевими органами влади та з регіональними профільними організаціями (санепідемстанції, гідролого-меліоративні партії, басейнові управління водних ресурсів тощо).

Траплялися і різні казуси, пов'язані з дотриманням внутрішнього розпорядку в експедиції. Наприклад, у перший рік мого керівництва трапився епізод, коли ми майже добу шукали співробітницю, яка загубилася збираючи гриби у лісі на Волині. Але все скінчилося благополучно.

❓ Як Ви знаходили своє місце у науковому середовищі? Якою була роль наукового керівника у Вашому становленні?

Моїм науковим керівником був Василь Іларіонович Пелешенко. Скажу чесно, в дослідницькі деталі він не вникав. Але маючи контакти з багатьма відомими вченими, він сприяв створенню для мене (та й для інших моїх колег) наукового середовища. Так, завдяки йому, мені пощастило спілкуватися з видатними вченими: гідрохіміком, член-кор. АН СРСР О.О. Алекініним; геохіміком, академіком АН СРСР В. Л. Барсуковим; географом і геоморфологом, член-кор. АН СРСР А. П. Капицею, заступником голови Держкомгідромету СРСР легендарним А. М. Чилінгаровим та багатьма іншими. Такі зустрічі давали багато і залишили слід на

З Учителем. В. І. Пелешенко (ліворуч), 1983

все життя.

Пригадується пікантний випадок на 5-му Всесоюзному гідрологічному з'їзді в Ленінграді восени 1986 р. (після аварії на Чорнобильській АЕС). В кулуарах з'їзду директор Лімнологічного інституту Сибірського відділення АН СРСР (м. Іркутськ) член-кор. АН СРСР Г.І. Галазій, поспілкувавшись з нами, запропонував всією командою молодих вчених разом з науковим керівником переїхати на роботу в інститут на Байкал. Матеріальні умови забезпечувалися. Як раз розпочинався постчорнобильський синдром і його пропозиція внесла сум'яття в наші голови. А може поїхати? А присутніми зі мною були колеги: М.І. Ромась, С.І. Сніжко, В.І. Осадчий, О.Г. Ободовський. Коли повернулися до Києва, емоції уляглися і переїзд на Байкал відмінився.

? **Важливою віхою у Вашому науковому становленні стала кандидатська дисертація «Зміна хімічного складу річкових вод басейну Верхнього Дніпра під впливом антропогенного фактора», успішно захищена Вами у 1985 р. Розкажіть, будь-ласка, детальніше?**

Після захисту кандидатської дисертації у Гідрохімічному інституті Держкомгідромету СРСР, 1985

Захист відбувався в Гідрохімічному інституті Держкомгідромету СРСР (м. Ростов-на-Дону, Росія) тому, що там була єдина на весь колишній СРСР спецрада з наукової спеціальності «гідрохімія». Гідрохімічні роботи з установ від Бреста до Владивостока захищалися лише в цьому інституті. Черга розтягувалася на 1,5-2 роки.

Об'єктом дослідження моєї кандидатської дисертації був басейн Верхнього Дніпра (Дніпро до Києва – включно з водозбором на території Росії, Білорусії, України). Тому доводилося бувати в експедиціях і на території сусідніх республік. Думаю, що певним внеском у вивчення гідрохімії Дніпра були отримані в дисертації результати щодо іонного стоку основних приток Дніпра (північніше Києва) – Прип'яті, Десни, Березини, Сожу та ін. за багаторічними рядами спостережень. Також вперше було виконано оцінювання та прогнозування якості річкових вод басейну за класами якості з використанням комплексних та комбінаторних індексів якості, які тоді лише «входили в моду». Це показало реальні відмінності у якості води, наприклад, Прип'яті і Десни. Моїми офіційними опонентами були відомі радянські гідрохіміки: О.А. Зенін (Гідрохімічний інститут, Ростов-на-Дону); Г.В. Цицарін

(Московський державний університет ім. М.В. Ломоносова, кафедра гідрології суші). А провідна установа – Інститут гідробіології АН УРСР.

? **Судячи з усього, у вчених-гідрохіміків Київського університету були широкі творчі контакти з колегами з інших наукових центрів.**

З вченими Гідрохімічного інституту у 1987 р. мені довелося брати участь у випробовуванні дистанційних методів відбору проб з гелікоптера над акваторією Київського водосховища і на річках басейну Південного Бугу (з верхів'я річки до Бузького лиману і впадіння в Чорне море). У 1990 р. під егідою цього ж Інституту в Москві вийшов «Гидрохимический атлас СССР», в якому розділ гідрохімічних карт по Україні виконали співробітники кафедри гідрології і гідрохімії та ПНДЛ гідрохімії Київського університету: Л. М. Горев; Д. В. Закревський; В. І. Пелешенко; М. І. Ромась; В. К. Хільчевський.

На початку 1980-х рр. мені довелося побувати у двох спільних експедиціях з гідрохіміками МДУ ім. М. В. Ломоносова на Десногорському водосховищі на Десні у Смоленській області. Досліджувалася якість води водосховища, яке було збудовано як водойма-охолоджувач для майбутньої Смоленської АЕС у м. Десногорську (введена в експлуатацію в 1982 р.). Від Київського університету відповідальним виконавцем тематики був М. І. Ромась. В свою чергу, московські вчені Г. В. Цицарін та І. Т. Гаврилов приїздили знайомитися з дослідженнями, які ми проводили на заснованому у 1981 р. кафедральному Богуславському гідролого-гідрохімічному стаціонарі на р. Рось (м. Богуслав, Київська область).

Пам'ятний епізод трапився у мене в 1985 р. під час перебування на Міжнародних вищих гідрологічних курсах ЮНЕСКО. В кулуарах я познайомився з доктором Владіміром Гербером з

університу Масарика з Брно (Чехія). Я йому розповів, що мій рідний дядько Хільчевський Василь Йосипович загинув у 1945 р. при визволенні чеського міста Оломоуц від німецьких окупантів. І виявилось, що доктор В. Гербер родом з цього міста. Повернувшись до Чехії, він вислав мені фотографії пам'ятника радянським воїнам, що загинули 8 травня 1945 р. В композиції пам'ятника у парку Чехові сади в м. Оломоуц чотири гранітні плити з прізвищами та іменами загиблих воїнів, вказано звідки вони родом. Третя плита зліва – з іменем мого дядька.

А як Ви потрапили на наукове стажування в Бухарестський університет?

На річне стажування (1988-1989 рр.) на географічному факультеті Бухарестського університету я потрапив за програмою обміну молодими вченими Міністерства вищої і середньої спеціальної освіти СРСР з державами-партнерами. Звістка про поїздку в Румунію застала мене в січні 1988 р. на Богуславському гідролого-гідрохімічному стаціонарі, де ми з В.В. Гребнем проводили зимові дослідження і закладали точки спостережень на літо. Я до того ж, був відповідальним від кафедри за наукові дослідження на стаціонарі. І ось замість Росії через кілька місяців я опинився на Дунаї.

В експедиції на Дунаї під час стажування в Бухарестському університеті, Румунія, 1988

Згадую час, проведений в Румунії, зонайкраще. Куратор від Бухарестського університету професор-гідролог Валер Труфаш сприяв насиченню програми стажування експедиціями, виступами на симпозиумах, поїздками на практику зі студентами. Досліджували Сулинське і Георгієвське гирла Дунаю та прилеглу акваторію Чорного моря, річки Південних Карпат та Трансильванії. Незабутні враження залишилися від Дунаю в районі Залізних воріт, де річка тече в ущелині, що поділяє Південні Карпати і північно-західні передгір'я Балканських гір. Лівий берег є румунським, правий – югославським (зараз сербський). Проводили спільні румунсько-югославські дослідження водосховища, утвореного греблею ГЕС «Джердал - I». Це водосховище має значний напір (підняття рівня до 35 м), але, на відміну від дніпровських водосховищ, воно майже зовсім не затопило прилеглу територію, оскільки в цьому

місці Дунай має гірський характер. Цікаво, що на сербському березі збереглася навіть Tabula Traiana – висічений у скелі напис римського імператора Траяна, що сповіщає про завершення будівництва мосту через річку в 105 році нашої ери. Хоча добиралися ми до цієї античної пам'ятки по воді.

Восени 1989 р. Ви перейшли на викладацьку роботу – доцентом кафедри гідрології і гідрохімії. Щось змінилося у Вашому відношенні до справи?

На мою думку, викладацька робота є багатограннішою, порівняно з роботою в науково-дослідній лабораторії. Вона включає в себе і викладання для студентів, і наукову роботу, і цілу низку функцій, які виконуються на громадських засадах, але вимагають часу не менше, ніж основна робота. В той же час, треба віддати належне безцінному тринадцятилітньому досвіду, отриманому мною в Проблемній лабораторії гідрохімії та експедиціях, який мені став у нагоді, як викладачу.

На посаду доцента я прийшов, маючи вчене звання старшого наукового співробітника, присвоєне ВАК СРСР у 1988 р. Робота зі студентами для мене не була надто новою, оскільки ще працюючи в Лабораторії керував написанням дипломних робіт та проходженням практик студентами кафедри гідрології і гідрохімії. Але викладацька робота поставила нові методичні вимоги: оновлення навчальних програм та створення навчально-методичних розробок до спецкурсів, які випало читати студентам кафедри гідрології і гідрохімії («Водні дослідження», «Методи очищення вод» та ін.), та до нормативних курсів – для студентів всього географічного факультету («Основи океанології» та «Загальна гідрологія» для студентів-заочників).

Разом з колегою..асистентом О.Г. Ободовським, який став викладачем кафедри теж у 1989 р., започаткували проведення оглядової гідрометеорологічної практики для студентів-гідрологів другого курсу з метою їхнього ознайомлення з визначними водними об'єктами України. Студенти були у захваті, долаючи маршрут: Київ – Оконські джерела - Шацькі озера – р. Західний Буг - Львів – Ужгород – річки Закарпаття – Міжгір'я – озеро Синевир – р. Тиса – Рахів – Яремче – р. Прут – Кам'янець-Подільський - р. Смотрич – Київ.

В цілому, у моїй викладацькій діяльності за формальними ознаками можна виділити проходження наступних етапів: доцент (1989-1997 рр.); отримання вченого звання доцента (1993 р.); захист докторської дисертації (1996 р.); професор (1997-2000 р.).

❓ Ви тривалий час виконували функції заступника завідувача кафедри. Що це за робота, адже не на всіх кафедрах є така посада?

По-перше, це не посада, а функція чи навантаження, що виконується на громадських засадах. По-друге, на нашій кафедрі до мене вже існувала традиція рішенням кафедри призначати заступника завідувача, який виконував організаційно-методичну роботу. Я був заступником у двох завідувачів кафедри гідрології та гідрохімії - В.І. Пелешенка (1990-1993 рр.) та Л.М. Горєва (1993-2000 рр.). До речі, ця традиція зберігається на нашій кафедрі і зараз. З початку 2000-х років заступником завідувача кафедри гідрології та гідроекології є проф..В. В. Гребінь.

Мені, як заступнику завідувача, особливо довелося попрацювати в перший період, насичений організаційною роботою, постійним складанням нових навчальних планів, оскільки запроваджувалася триступенева система вищої освіти (бакалавр, спеціаліст, магістр). Хочу зазначити, що цей процес розпочався ще за часів колишнього СРСР. Так, мені довелося брати участь на початку 1991 р. у пам'ятній першій і останній всесоюзній науково-методичній нараді, присвяченій переходу на триступеневу систему вищої освіти в гідрометеорології, яка проходила в Ленінградському гідрометеорологічному інституті (зараз - Російський державний гідрометеорологічний університет, м. Санкт-Петербург). Там я був єдиним представником гідрологів і метеорологів Київського державного університету імені Т.Г. Шевченка. Була також представницька група з Одеського гідрометеорологічного інституту (зараз - Одеський державний екологічний університет) – перший проректор С.М. Степаненко (зараз – ректор), завідувачі кафедр Є.Д. Гопченко, О.Г. Іваненко, А.Ф. Ківганов.

У 1998 р. кафедра гідрології і гідрохімії здійснила перший випуск бакалаврів гідрометеорології і спеціалістів за напрямом «Гідрометеорологія» спеціальності «Гідрологія та гідрохімія». У 2000 р. на кафедрі відбувся перший випуск магістрів за спеціальністю «Гідрологія та гідрохімія».

❓ І з таким ритмом Ви знаходили час серйозно займатися наукою. Розкажіть, що вдалося зробити у Вашій докторській дисертації «Оцінка впливу агрохімічних засобів на стік хімічних речовин та якість поверхневих вод (на прикладі басейну Дніпра)», захищеній у 1996 р. у Київському університеті ?

Ставши доцентом кафедри, я продовжував брати участь у виконанні наукової тематики Проблемної лабораторії гідрохімії, продовжував самостійні дослідження виносу хімічних речовин поверхневими водами на малих експериментальних водозборах у басейні Дніпра в різних природних зонах, а саме – Придеснянській, Богуславській та Велико-Анадольській водобалансових станціях (відповідно, зона мішаних лісів, лісостепова і степова зони).

В Богуславі значну допомогу в отриманні первинних матеріалів (хімічний аналіз проб води) здійснювали працівники нашої кафедри, які постійно проживають у Богуславі – інженери Л.В. Литвин та Л.А. Красова. При цьому, враховувався агрохімічний фон водозборів, який впливав на винос хімічних речовин з поверхневим стоком, в першу чергу, біогенних сполук (нітратів, нітритів і фосфатів).

Фактично, дослідження виконувалися з урахуванням вимог так званої «Нітратної директиви» Ради ЄС № 91/676/ 1991 року «Про захист вод від забруднення, спричиненого нітратами із сільськогосподарських джерел». Матеріали досліджень було передано в Держкомгідромет України та Держводгосп України. В результаті проведення багатьох експедицій та стаціонарних спостережень було розроблено модель гідрохімічних досліджень регіональних басейнових систем, яка включає наступні складові: малий експериментальний водозбір - мала річка – середня річка – велика річка. Треба відзначити, що в Україні лише з

В.К. Хільчевський – завідувач кафедри гідрології та гідрохімії КНУ імені Тараса Шевченка, 2000

2014 р. почалися організаційні роботи з імплементації положень «Нітратної директиви» ЄС у практику управління водними ресурсами.

У 2000 р. Ви очолили кафедру гідрології та гідрохімії, а з 2002 р. вона вже стала називатися кафедра гідрології та гідроекології. Чому так трапилося?

В історії нашої кафедри виділяється три значні періоди, які також відображаються в змінах її назви: 1) 1949-1976 рр. – кафедра гідрології суші (завідувачі – В. О. Назаров, Б. А. Пишкін, С. П. Пустовойт); 2) 1976-2002 рр. – кафедра гідрології та гідрохімії (завідувачі – В. І. Пелешенко, Л. М. Горев); 2) з 2002 р. – кафедра гідрології та гідроекології (завідувач – В. К. Хільчевський). У перший період історії кафедри основний напрямок наукової діяльності та специфіка підготовки фахівців були класично гідрологічними. Через чверть століття настав другий період, коли актуальним постало питання хімічного складу та якості природних вод, відповідно змінився напрям діяльності і назва кафедри. А ще через чверть століття настав третій період - питання якості природних вод почало ув'язуватися з гідроекологічними аспектами, передбаченими Водною рамковою

Завідувачі кафедр географічного факультету КНУ ім.Т. Шевченка, 2004 р.

Зліва направо: *сидять* -Б. П. Яценко, Я. Б. Олійник (декан), В. К. Хільчевський, М. Д. Гродзинський; *стоять* – О. Ю. Дмитрук, С. І. Сніжко, С. Ю. Бортник, А. М. Молочко, В. М. Матвієнко (заст. декана)

директивою (ВРД) ЄС. Тому, очоливши у 2000 р. кафедру гідрології та гідрохімії, довелося враховувати останні тенденції в гідрології. Ми з колегами виступили з ініціативою про перейменування кафедри. Вчена рада університету у 2002 р. затвердила нову назву.

Які плани було реалізовано в ці роки, що вдалося зробити, а що не вдалося?

Думаю, що вдалося утримати ту високу планку наукової школи, засновником якої був В. І. Пелешенко, і надати їй нового імпульсу. Наукова школа гідрохімії та гідроекології офіційно зареєстрована в Київському національному університеті імені Тараса Шевченка, її керівниками є професори В.К. Хільчевський та О.Г. Ободовський.

У навчальному процесі доводилося регулярно переробляти навчальні плани, реагувати на формальні зміни в підготовці фахівців у ВНЗ України. Так, протягом 1998-2007 рр. на кафедрі відбувався набір абітурієнтів для підготовки їх за спеціальністю «Гідрологія та гідрохімія» напряму «Гідрометеорологія». Протягом 2008-2015 рр. - за спеціальністю «Гідрологія» напряму «Гідрометеорологія». Із 2016 р. - за освітньою програмою «Гідрологія» спеціальності 103 «Науки про Землю». Набір студентів на кафедрі скорочується. Що тут скажеш? Гідрологія – спеціальність, яка необхідна в економіках, що розвиваються: крім завдань моніторингу, гідрологи забезпечують реалізацію інфраструктурних проектів, які завжди пов'язані з водними об'єктами (нові дороги, мости, трубопроводи), меліоративних заходів і т.д. На жаль, Україні зараз доводиться концентрувати зусилля на іншому.

На кафедрі ведемо активну методичну роботу. Так, за моєї участі було випущено 5 підручників. Разом зі своїми колегами та учнями видав понад десяток монографій з основ гідрохімії регіональних басейнових систем (Дністер 2002, 2013; Дніпро, 2007; Західний Буг, 2006; Рось 2009; Південний Буг, 2009; Горинь, 2011; Інгулець, 2012; водойми Кривбасу, 2012; Сула, Псел, Ворскла, 2014).

Дослідження якості води зі студентами в гідрохімічній лабораторії, 2012

Випуск магістрів кафедри гідрології та гідроекології КНУ ім. Т. Шевченка, 2011

День води у студклубі «Планета» (зліва направо):
О. Г. Ободовський, Я. Б. Олійник, В. К. Хільчевський, В. В. Гребінь, 2018

Разом з колегами з Українського гідрометеорологічного інституту розробив карти якості поверхневих вод до «Національного атласу України» (2007 р.).

У 2015 р. опубліковано науковий довідник «Водний фонд України. Штучні водойми – водосховища і ставки» (колективна праця за редакцією В.К. Хільчевського та В.В. Гребеня). Гідрографічним відкриттям у цій роботі стала отримана загальна кількість ставків в Україні – 49 444. Адже це виявилось на 72 % більше, ніж офіційно прийнята кількість ставків в Україні до публікації даного довідника.

Вагомим практичним доробком у сферу управління водними ресурсами стала участь у розробці схеми гідрографічного районування території України згідно вимог ВРД ЄС, затвердженої Верховною Радою України на законодавчому рівні (2016).

19 травня 2018 р. вийшов указ Президента України № 138/2018 про присудження Вам у складі авторського колективу Державної премії України в галузі науки і техніки 2017 року за цикл наукових праць «Оцінка, прогнозування та оптимізація стану водних екосистем України». Коротко розкажіть про цю роботу.

Указ Президента України вийшов у ювілейний для мене рік – в якійсь мірі це подарунок. А якщо серйозно, то зазначу, що, до складу авторського колективу увійшло вісім вчених, відомих у цій галузі досліджень: член-кор. НАН України, доктор геогр. наук *В. І. Осадчий* (Український гідрометеорологічний інститут ДСНС України та НАН України); член-кор. НАН України, доктор хім. наук *Б. Ю. Корнілович* (Національний технічний університет «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»); член-кор. НАН України, доктор фіз.-мат. наук *Є. І. Никифорович* (Інститут гідромеханіки НАН України); доктор хім. наук *П. М. Линник*, доктор біол. наук *О.О. Протасов*, доктор біол. наук *В. І. Щербак* (Інститут гідробіології НАН України); доктор геогр. наук *В. К. Хільчевський* (Київський національний університет імені Тараса Шевченка); канд. геогр. наук *Ю. Б. Набиванець* (Український гідрометеорологічний інститут ДСНС України та НАН України).

Колективом вчених протягом 1980-2016 рр. виконано розробки що обґрунтовують нові прогресивні принципи та методи і реалізують сучасні технології оцінювання, прогнозування та оптимізації стану водних екосистем України. Для цього створено хіміко-аналітичну та експериментальну методичні бази, розроблено концепцію “буферної ємності” водних екосистем, наукові засади і системи гідроекологічного моніторингу техноекосистем (водосховищ, водойм-охолоджувачів). Результати досліджень реалізовано в системі Мінприроди України, Міненерго України, ДСНС України, Держводагентства України.

В. К. Хільчевський головує на засіданні спецради із захисту дисертацій з гідрології та метеорології, 2013

Мій особистий внесок полягає в узагальненнях з гідрохімії різних водних об'єктів (річки, водосховища, озера, підземні води); розробці концепції трансформації хімічного складу поверхневих вод; розробці та реалізації методології гідрохімічних досліджень на малих експериментальних водозборах у різних природних зонах України з метою дослідження антропогенного впливу на якість вод.

За багато років наробки авторського колективу пройшли широку апробацію, зокрема опубліковано: 65 монографій у тому числі одна англійською мовою за кордоном; 614 наукових статей, з яких 172 - у міжнародних виданнях, що входять в наукометричну базу Scopus. За тематикою захищено 10 докторських та 32 кандидатські дисертації.

А що, як кажуть, маємо в «сухому залишку»? Назвіть публікації та наукові проекти, які було реалізовано за Вашої участі і які вважаєте найбільш вагомими.

Знаєте – для автора всі його книжки, як діти, а їх у мене понад чотири десятки. Думаю, що серйозним доробком, у якому поєднано академізм і практична значущість,

є: 1) фундаментальне узагальнення «Гідрохімія України» (1995); 2) карти якості води в «Гідрохімічному атласі СРСР» (1990) та «Національному атласі України» (2007); 3) робота в редколегії та написання статей до тритомної «Екологічної енциклопедії» (2007-2008); 4) серія з понад десятка монографій з гідрохімії регіональних басейнових систем України; 5) підручники «Основи гідрології» (2008), «Основи океанології» (2008) та «Основи гідрохімії» (2012) та ін.; 6) схема гідрографічного районування території України згідно вимог ВРД ЄС, затверджена Верховною Радою України і включена до Водного кодексу України (2016).

Важливою для себе справою вважаю заснування у 2000 р. періодичного наукового збірника «Гідрологія, гідрохімія і гідроекологія», який дав поштовх для зростання багатьом молодим вченим-гідрологам в країні (на 2018 р. вийшло 50 випусків).

Багато часу було віддано роботі головою спецради із захисту докторських і кандидатських дисертацій з гідрології та метеорології (2003-2018 рр.), в якій за цей час було захищено близько 80 дисертацій. До того ж, під моїм керівництвом було підготовлено і захищено 4 докторські та 10 кандидатських дисертацій.

Як бачимо, наука у Вашому житті займає чільне місце. А чи є у Вас хобі?

**Дослідження найсолонішого моря
Світового океану – Червоного, 2018**

А що б Ви хотіли побажати молодим вченим?

Мені близький девіз мудрого Ральфа Емерсона «Щоб потрапити в ціль, потрібно мітити вище неї». Але досягнення мети за будь-яку ціну – збитковий шлях. Необхідно мати честь та принципи, що віками вважалися значним людським капіталом, який, на жаль, сьогодні дещо девальвовано. Нам, українцям, треба більше і швидше долучатися до європейської цивілізації, до світового наукового простору.

А ще справжньому вченому треба вірити у відкриття – велике чи мале, і воно обов'язково буде у справі, якій присвячуєш життя, а особливо в географії. Впевнений, що наші наступники, наприклад, уточнять глибини Шацьких озер, розберуться з маловивченим хімічним складом гірських озер Карпат, зрештою, точно порахують кількість річок в Україні ... А ще будуть працювати у складі міжнародних колективів у Сахарі чи в басейні Амазонки. І це вже будуть їхні відкриття.

На міжнародній конференції «Nature for Water»: народний депутат України С. В. Хлань (ліворуч) та завідувач кафедри гідрології та гідроекології КНУ В. К. Хільчевський, 2018